Vikipeedia

Jakuudi keel

Jakuudi keel, ka **sahha keel** (jakuudi keeles *саха тыла*) on siberi turgi keelte hulka kuuluv turgi keel.

2002. aasta rahvaloenduse andmeil rääkis Venemaal jakuudi keelt 456 300 inimest, neist 446 700 Sahhas. 93,2% jakuutidest oskas jakuudi keelt. Jakuudi keelt oskavad ka paljud evengid, eveenid, jukagiirid ja Sahhas mitu sajandit elanud venelastest. 2010. aasta rahvaloenduse andmetel oli Venemaal jakuudi keele oskajaid 450 140,[1] neist Sahha Vabariigis 441 536.[2]

Jakuudi keel erineb tunduvalt teistest turgi keeltest nii foneetika, morfoloogia kui sõnavara poolest. Lähim sugulaskeel on dolgaani keel, mida on aga peetud ka jakuudi keele murdeks.

Jakuudi keel on aglutinatiivne, esineb vokaalharmoonia.

Jakuudi keeles ilmub üle 40 ajalehe ja ajakirja, seda kasutatakse raadios ja televisioonis. 2012. aastal ilmus Venemaal jakuudi keeles 205 nimetust raamatuid ja brošüüre kogutiraažiga 375 200 eksemplari.[3]

jakuudi keel (саха тыла)	
Kõneldakse	Venemaal
Piirkonnad	Ida-Siber
Kokku kõnelejaid	450 000
Keelesugulus	turgi keeled siberi turgi keeled **jakuudi keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Sahha
Keelekoodid	
ISO 639-2	sah

Jakuudi ja dolgaani keele leviala.

jakuudi

Sisukord

Jakuudi tähestik

Jakuudi keele kirjutamisel kasutasid vene misjonärid 1819. aastast alates kirillitsat, 1917 võeti kasutusele foneetilisele transkriptsioonile tuginev kiri, mis 1929 asendati ladina kirjal põhineva turgi tähestikuga. 1939. aastal mindi üle kirillitsale, mida kasutatakse siiani. Vene tähestikule on lisatud tähed ҕ, ҥ, һ, ө, ү ning

digraafid *дь* ja *нь*.

Jakuudi ladina (1929–1939)[4]:

A a	B в	C c	Ç ç	D d	E e	G g	Ƣ ƣ
H h	I i	J j	K k	L l	Lj lj	M m	N n
Nj nj	Ŋ ŋ	O o	Ɵ ɵ	P p	Q q	R r	S s
T t	U u	Y y	Ь ь	'			

Jakuudi kirillitsat (aastast 1939):

А а	Б б	В в	Г г	Ҕ ҕ	Д д	Дь дь	Е е
Ё ё	Ж ж	З з	И и	Й й	К к	Л л	М м
Н н	Ҥ ҥ	Нь нь	О о	Ө ө	П п	Р р	С с
Һ һ	Т т	У у	Ү ү	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я

Foneetika ja fonoloogia

Jakuudi keeles on 20 täishäälikufoneemi: 8 lühikest, 8 pikka ja neli diftongi. Vokaalide korrelatsioon neljal alusel: 1) lühike – pikk; 2) ees – taga; 3) kitsas – lai; 4) rikutud – katkematu.

Jakuutide keeles täishäälikute harmoonia toimub järjestikku vastavalt palatiinile ja labiaalsele külgetõmbele. Vokaalharmooniaga kaasneb ka kaashäälik. Sõltuvalt täishäälikutest (ees või taga) peaksid sõna kaashäälikud olema kas ainult pehmed või ainult tahked.

Diftoonpongid: *иэ*, *үө*, *уо*, *ыа*. Diftongi liigendamine liigub, nende esimene element hõivab 52–62% diftongi kogukestusest. Difteonreid iseloomustatakse laskuvate ja tõusvatena. Jakuudi keeles pole toonidel fonoloogilist tähtsust. Rõhk langeb tavaliselt sõna viimasele silbile, mida eristab rõhutatud vokaali kogukestus ja intensiivsus.

Vokaalid

		Lühikesed		Pikad		Diftong
		Ülemised	Keskmine ja alumine	Ülemised	Keskmine ja alumine	
Eesvokaalid	Katkematu	i	e	iː	eː	ie
	Hävitanud	y	ø	yː	øː	yø
Tagavokaalid	Katkematu	ɯ	a	ɯː	aː	ɯa
	Hävitanud	u	o	uː	oː	uo

Kaashäälikud

	Labiaalne		Hammashäälik		Hambasombuhäälik		Palataal		Velar		Kõrihäälik	
Ninahäälik	m		n				ɲ		ŋ			
Sulghäälik	p	b	t	d			c	ɟ	k	g		
Ahtushäälik					s				x	ɣ	h	
Lähendid					l		j, j̃					
Tremulant					r							

Grammatika

Isikulised asesõnad

	Ainsus	Mitmus
1.	мин (*min*)	биһиги (*bihigi*)
2.	эн (*en*)	эһиги (*ehigi*)
3.	кини (*kini*)	кинилэр (*kiniler*)

Küsisõnad

туох (*tuoh*) "mis", **ким** (*kim*) "kes", **хайдах** (*hajdah*) "kuidas", **хас** (*has*) "kui palju", **ханна** (*hanna*) "kus, kuhu", **ханнык** (*hannõk*) "milline".

Vaata ka

- Jakuudi kirjandus

Viited

1. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf
2. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-07.pdf
3. http://www.bookchamber.ru/content/stat/stat_2012.html
4. Mall:Книга

- Языки мира: тюркские языки. М., 1996г., – 543 с. ISBN 5-655-01214-6

Välislingid

- Jakuudi sõnaloend Vikisõnaraamatus
- Jakuudi-vene, vene-jakuudi sõnaraamat (http://www.sakhatyla.ru/)

Jakuudikeelne Vikipeedia